

भयानक दरी

ब्रह्मपुर नांवाच्या गांवाजवळ रानांत महादू नांवाचा शेतकरी रहात असे. त्याला लखू नांवाचा एक मुलगा होता. लखू रोज गाई चरायला घेऊन जात असे. बाप उठल्या-भरोबर धार काढी व गाईला चारा घालून लखूला उठवी. लखू शेणगोळा करून न्याहरी करी व गाई घेऊन रानांत जाई.

लखूची आई लवकर वारली. म्हणून बापलेक सैंपाक व धरवी कामे करीत. त्यांचे घर म्हणजे एक झोंपडे होते. ते रानांत एका बाजूला होते.

रानाला लागूनच पलीकडे डोंगराळ प्रदेश होता. लखू गाई घेऊन तिकडेच जात असे. गाई कुरणांत चरत व लखू कधी झाडावर

चढून पावा बाजवी नाहींतर गुणगुणत कोठे तरी हिंडे फिरे. पण महादूने त्याला ताकीद केली होती की, डोंगरांतल्या गुहेत वाघ, सिंह व इतर श्वापदे आहेत असे लोक सांगतात. तेव्हा त्या बाजूला जाऊ येऊ नकोस.

एकदां लखू गमतीखातर तीर कमान घेऊन गुरांना रानांत चरायला घेऊन निघाला. गुरे चरायला सोडून तो एका झाडाच्या बुवाला टेंकून उभा राहिला. खेळाखेळांत दूर कोणी पक्षी दिसला की तो नेम धरून तीर सोडीत होता.

तो तीर सोडीत होता व गंमत पहात होता. मध्येच डोंगरापलीकडून दरीतून त्याला

आला! असल्या घोड्याचे दर्शन त्यापूर्वी त्याने कधी ऐकले नव्हते. त्या घोड्यावर बसल्यानंतर तो डोंगराकडे घांवला यावरून त्याच्या राहण्याची जागा त्या डोंगरा पलीकडच्या दरीत असणार, मी वही निघालो आणि हा घोडा माझ्याबरोबर आला तर एक गमत करता येईल. या विचित्र घोट्याला शब्दगुगच्या बाजारात विकून खूप पैसे मिळविता येतील.

असा विचार करीत लवू झाडाखाली उभा असता तो शिंगी घोडा गाई बरोबर चक्रे लावला. मगच गाई त्याला पाहून खुषा !

बुजल्या. पण तो निराश्रयी आहे हे कळल्यावर त्या शोतपणे चक्रे लावल्या व तो घोडा पण चक्रे लावला.

लवूला वाटले, कदाचित तेथेच काळ पर्वत येथे चरत राहून नेत्र तो घोडा परत आपल्या दरीकडे जाईल. पण संध्याकाळ झाली तरी घोडा तेथेच दळला नाही. लवूने गाईला घटकडे बळवल्यावर तो घोडा मुद्दा त्यांच्याबरोबर लवूच्या झोपड्यापर्यंत आला.

लवूने सर्व गुरांना एकत्र केले आणि त्या घोड्याला पण त्यांच्याबरोबर सोडून दिले. चारी बाजूला मोठे कुंपण होते. म्हणून कोणी आत जावे किंवा जावून बाहेर येणे शक्य नव्हते.

या विचित्र घोड्याविषयी बहिःलोका सांगले की सांगू नये हे तो काहीच ठरवू शकला नाही व खाऊनपिऊन शोरी मेल. सकाळी त्याच्या बापांनी त्याला उठविले आणि म्हणाला—“अरे लवू कुठे! पडा आपल्या गुरांना खावला एक रावटी दहावर आत शिरले आहे. चारी बाजूला कुंपण होते आणि हे आत कसे काय शिरले होते!”

बांदोबा
१२

लवू लवून उभा राहिला. त्याला त्या शिंगी घोड्याची आठवण झाली. आपण लवू हा घोडा विषयी काहीच बोललो नाही. रावा उठून तो पाडा काय करतो हे पाहिले देखील नाही. तेव्हा काय नेम एक दोन गाईंना स्थाने माखून देखील टाकले असेल. तो म्हणाला “बाबा! आपल्या गाई सर्व आहेत की त्यांना टार करून ते जनावर पळून देतील गेले !”

“देवाच्या कृपेने सर्व गाई निवृत्त आहेत व मला पाहिल्याबरोबर ती पडेवाला बाय कुंपणावरून उडी मारून पळून गेली.” बाप म्हणाला. सगळ्या विचारात गिर बायला. म्हणाला—“बाबा! ती तुम्हाला रात्री सांगितले नाही. तो पडेवाला बाय नसून एक निचिच घोडा आहे. त्याच्या भ्रंशवर बापाभारसे पडे आहेत व कपाळावर एक छिन्मला आहे. काळ आपल्या गाईबरोबर तो चरत होवा. मी गाईंना वेळून घरी आला तेव्हा त्यांच्याबरोबर तो पण आला. मी त्याला निरुपद्रवी समजून कुंपणात गाईबरोबर सोडले होते.”

“मी ते काही पाहिले नाही. मला तो बापाभारसे दिसला. त्या अमानक दरीत

निरनिराळ्या तऱ्हेची विचित्र मनावर आहेत. त्यांच्यापैकीच तो अमानक. ही जनावरे गायत्री आहेत. त्यांच्या वाटेला कदाका तू गेलास !” बाप त्याला टागावला.

“बाबा! अहो ते अमानक निरुपद्रवी जनावर आहे. ते मायावी असते तर मला टार करणे त्याला अवाक्य नव्हते. पण ते गाईच्यापेक्षा जास्त निरुपद्रवी व सुवे आहे.” लवू म्हणाला.

“तू काय मला सांगतोस! अरे, मी या झोकांनी पाहिला, तो बाब होवा, तुला बापाभारसे दिसला. त्या अमानक दरीत पाडा बांदला, मला बाब दिसला. तो गायत्री

बांदोबा
१३

Restore

127

राक्षस देखील असेल." महावृ म्हणाला, "तर मार करून तो ब्रह्मपुराकडे निघाला. लवू उठला. तोंड धुऊन त्याने शेणथोठा केला आणि गुर्ताना घेऊन रानांत निघाला. तो गुरना कुर्पात चंगयला सोडून निष्ठा-प्रवर्णा घनुष्य बाण घेऊन झाडाळा नेम मारत लागला. तो त्या ऐकत गळे होऊन नेम होत. कोण आले कोण गेले हे देखील त्याला फळले नाही. पांढ्याच्या राक्षसा आवाज ऐकून व पांढ्याचे सैकाळीं ऐकून तो मागे बसून पाहू लागला तर तो शिंगी घोडा भगवती जवळ येऊन पोचला होता. दोन पायावर उभा राहून सैकाळीन त्याने लवूला नणू सडामी दिली.

"जरे! पुन्हा आकास वाटते तू! मी तर तार विसरून गेलो होतो तुला!" लवू भगवती जवळच्या ओढणीच्या माणसाशी बोलावे अशा तऱ्हेने बोलत होता.

त्या शिंगी घोड्याने त्याला कळव्यासारखे तोंडे इकविले. लखूडा ओझर्त वाटले. त्याच्या बापाचे सांगितलेली मोष्ट त्याला भाडाली. हा मायावी राक्षस तर नतेक शे पांढऱ्या लवूच्या मनांतले विचार जणू काही नसला फळले अशा तऱ्हेने त्याच्याजवळ

आला व लखूला दुरुपत होणार नाही इतक्या काळजीपूर्वक त्याने आपल्या डोक्याने लवूचे अंग स्पर्शवले. मी तुला नावदे असा मायावी नाही. एक इमानदार व स्वाभिमत असा तुला नोकर आहे, असे अणू सुचवीत गार्द चरत होत्या तिकडे तो निघून येऊ आणि बळे लागला.

लवूला त्या सांज्याची भीति पाटेवाणी झाली व तो पुन्हा स्वकांत सुरून गेला.

कांही वेळाने त्याला दुरून पांढ्याच्या राक्षसा आवाज ऐकू आला. बसून पाहिले, तर कित्येक स्वार येत असलेले त्याला दिसले.

जबल आठवावर त्यांच्याकडे एकत्रण आपल्या कानांना म्हणत—“कोणी तरी एकत्रण दिलो आहे, समदार!”

“एकत्रण? मग पाहिलोय काय! त्याचा भोगय टाक कायून!” असे म्हणत एक स्वर मनुष्या जवळ येऊन उभा राहिला.

“ए! उभा रहा! जोरसले नाहीत का प्रभुगणा सावसाया! जून जून कापचे सोडून असा नवून काय राहिला! अह!” तो स्वर दादावून म्हणाला.

जखू उठून उभा राहिला व त्याने जून मुळा केला. सत्याने त्याचा धनुष्य-बाण व सत्ता खणून पाहून त्याला विचारले—“कोण रे तू! तू खरेच माहेस वाटतो! कोणाशी युद्ध करण्यासाठी ही धनुषिया सिकंदी आहेत!”

“मी! एक शेतकऱ्याचा मुलगा आहे! मला कोणाशी युद्ध करण्याची काय गरज!

वेळ जायला म्हणून मी धनुष्य बाण नेऊन बसतो, मी गुराची आहे, त्या व्हा माझ्या माई!” जखू म्हणाला.

जखूने जखू माईची कोट कासविले होते बिरुडे पहात तो स्वर म्हणाला—“समदार! तो परा, पंचकलाणी घोडा!” असे म्हणत त्याने त्या शिबी घोड्याकडे कोट दाखविले.

सरदार काही वेळ त्या विचित्र मीळ्याकडे पहात उभा राहिला व म्हणाला—“तो पंचकलाणी घोडा नाही, देवांचा घोडा काय नाही. ते तर एक राखटी मादव दिसते आहे, पण मादव इतके उंच नसते, जाणिवाला वर मिळ आहे. जवळ जवळ कोणी कधी राहिले नसत (का एकले देवीकडे नसेल! इतके हाकडत येऊन ये या त्याला.” त्याने आपल्या पैजिकांना हाकून केला.

[पुढील गोष्ट पुढील पंढी]

देवी कंटाळली

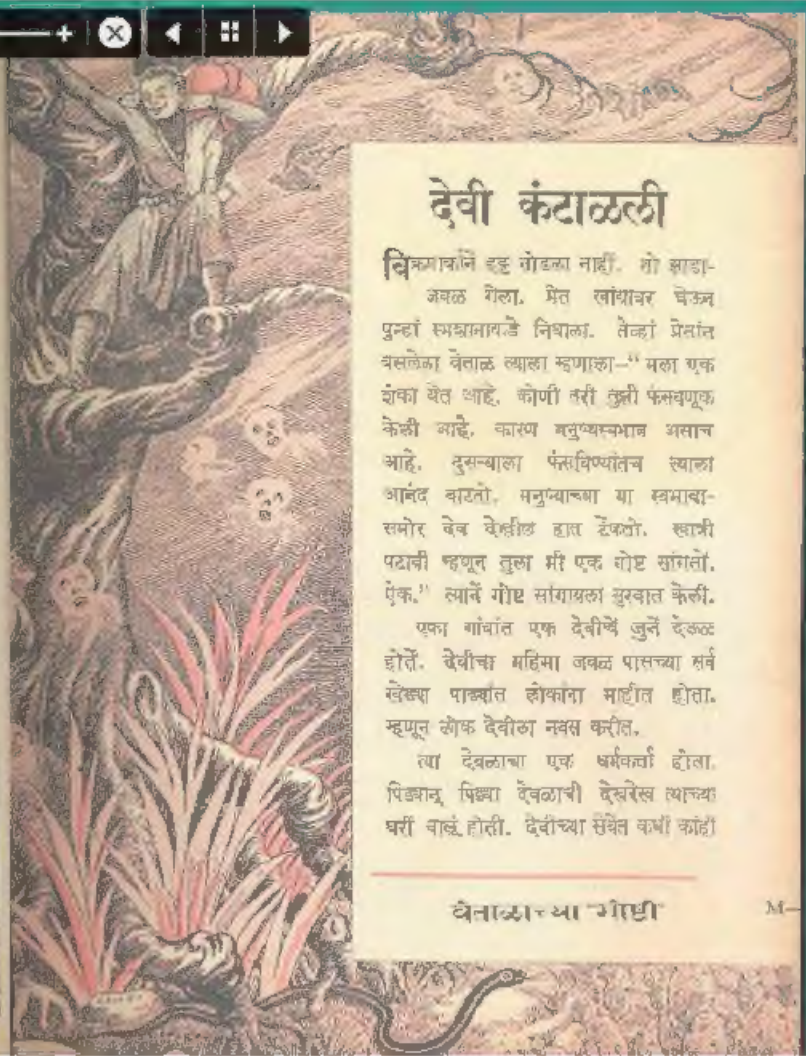
विकसायने इतू गोडला नाही. गो झाडा-जवळ गेला. मेल खांथावर घेऊन पुन्हा स्पष्टमायाडे निघाला. तेव्हा प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“मला एक शेका येत आहे, कोणी तरी तुम्ही फंसवणूक केली आहे, कारण मनुष्यस्वभाव असाच आहे. दुसऱ्याला फंसविण्यांतून त्याला आनंद वाटतो, मनुष्याच्या या स्वभावा-समोर वेच वेळीळ हात टेंकतो. खारी पटावी म्हणून तुला मी एक गोष्ट सांगतो, ऐक.” त्याने गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

एका गांवांत एक देवीचे जुने देऊळ होते. देवीचा महिमा जवळ पासच्या सर्व स्वेच्छा पाह्यांत लोकांना माहीत होता. म्हणून लोक देवीला नवस करीत.

त्या देवळाचा एक धर्मवर्ती होता. पिड्यान् पिड्या देवळाची देखरेख त्याच्या घरी बाळ होता. देवीच्या संघेत वर्षा काही

वेताळ-या “गोष्टी”

M-

अंतर एवढे मये एखी प्रत्येक धर्मकर्त्याने काळजी बाळगली. पुजारी नेसणें, नैवेद्य, प्रसाद वर्गरेना हिशोब ठेवणें सर्व धर्मकर्त्यां-लाच पडारें लागे.

एवढीं रात्री धर्मकर्त्यां स्वप्नांत एक दृष्टांत झाला. देवी स्वप्नांत येऊन म्हणाली— “तू जो पुजारी नेसला आहेस तो नीट पुजा करीत नाही. त्याला नोकरीवरून धर्मी कर व तुझ्या कोणाळा तरी नेम.”

धर्मकर्त्याने विचार केला, स्वप्नांत विसरेल तें सध समजून बागलों तर लोक हंसतील. म्हणून त्याने स्वप्नांत पाहिलेल्या व ऐकलेल्या

गोष्टीकडे दुर्लक्ष केले. परंतु तुझ्या दिवशीं रात्री व पुन्हां तिसऱ्या दिवशीं रात्री देवीने स्वप्नांत त्याला विचारले— “मी तुला सांगितले तसें तू कां नाही केलेंस !” आतां मात्र धर्म-कर्त्याला वाटें लागलें कीं देवीने सांगितलें तें केलें पाहिजे. पुजारी मनोमानें पुजा करीत नाही हें त्याला देखील आदळून आलें. म्हणून त्यानें तुझ्या पुजाऱ्याला नेमलें.

पण कांहीं दिवसांनीं देवीनें पुन्हां स्वप्नांत येऊन तुझ्या पुजाऱ्याविरुद्ध पण तक्रार केली. म्हणाली— “तुझा पहिलाच पुजारी बाप्चा पेक्षां बरा होता. झाला काढून टाक व तिसऱ्याला नेम.”

देशानेंच आज्ञा केल्यावर ती मोठ्याची त्याची याज्ञा नव्हती. धर्मकर्त्यानें त्या तुझ्या पुजाऱ्याला पण काढून टाकलें व तिसऱ्या एकाला नेमलें. पण तो देखील तीन चार दिवसच काम करूं शकला असेल. देवीनें पुन्हां स्वप्नांत येऊन त्याच्या निरुद्ध पण तक्रार केली. म्हणाली— “अरे छोटी तरी सक्ता असावी कीं नाही गणपत्या ! समोरचा नैवेद्य देखील मला उघा झाल्या-शिवाय मिळेल तर शक्य ! अहा साणसाळा पुजारी नेमल्याचें पाप लागेल तुला !”

देवीचा कोप झाला तर पुजारी व मीच काय, सारे गांवच रसातळाळा जायचें. छे. छे. ! तसें नकोच. धर्मकर्त्याने पुन्हा विचार-पूस करून स्वतःची खात्री करून घेतल्यावर एक पुजाऱ्याला नेमलें. त्यानें त्याला वजावून सांगितलें की, देवीच्या सेवेत काहीं कमतरता झाल्याम दंड होईल. परंतु त्याला तो प्रयत्न केतील यक्षास्वी ठरला नाही. देवीने पुन्हां कांहीं दिवसांनीं स्वप्नांत येऊन सांगितलें की पुजारी समोर ठेवलेले पैसे उचलून घेतो, नैवेद्य देखील दाखवीत नाही. हा पुजारी पहिल्या तिघां पेक्षांहि निरुपयोगी आहे.”

अशा प्रकारें एक मागून एक आठ पुजारी बदलले. कोणी पुजाऱ्याची नोकरी करायलाच पुढें येईना.

जवळ पासच्या खेड्या पाखांत देखील दर चार आठ दिवसांनीं पुजाऱ्याची बदली होत असल्याचें ऐकून सर्वांना आश्चर्य वाटूं लागले होते. कोणी तें काम करावया पुढेंच येईना. धर्मकर्त्याच्या कोलावावर कोणाच विचारूच बसेना. लोक म्हणत, आम्ही पापले पादरा सोडून तुझ्या रात्रीं बसचें आहोत तुम्हां आम्हांचा दोन दिवस

कामावर नेमून काढून टाकल्याचें. त्यापेक्षां आम्हांला ही नोकरीच नको.

धर्मकर्ता धर्मसंकेटांत पडला. देवीच्या पुढेंत अंतर पडला तर देवीचा कोप होणार. कोणी पुजारी नेमाना तर तो देखील पसंत पडत नाही. पुजारी न नेमाना तर पुजेचा खंड पडल्याचें पाप लागणार.

त्यानें दोघां तिघांचा सडा घेतला तेव्हां सर्व म्हणाले “बाबा रे ! तुला कय स्वप्न पडतें तें आम्ही डोळ्यांनी पाहिले नाही. तूं म्हणतोस तें खरें असूं शकतल बदाचित्त. पण या कलियुगांत देवाची पुजा होते

आहे एवढे पुरे आहेत, एवढे समजून गप्प पैसे म्हणजे शाले. आम्हाला वाटते की, तूच संक्षोभिताचा माणूस आहेस. देवीचे नांव आपले उगीच."

या गोष्टीची चर्चा दूर दूरच्या गांवी होऊ लागली. सर्व चकित होऊन ऐकत व म्हणत—“देवीच सांगते आहे तेव्हा खरे असेल! पण हा धर्मकर्ता देवीला का नाही सांगून टाकित की, असज पुजारी या युगांत धिल्ले शक्य नाही."

शेवटी एका दुसऱ्या माणसाने विचार केला, नशिवाची परीक्षा करून पहावी.

पुजान्याला चांगला पगार मिळेल व नैवद्यां तला वाटापण मिळेल असे धर्मकर्त्याने सांगितले होते. म्हणून तो एके दिवशी त्या गांवी गेला व धर्मकर्त्याला भेटून म्हणाला—“काल रात्री हा गांवची देवी भास्त्रा स्वप्नांत आली व म्हणाली, ‘अरे ऊट! येऊन माझी पुजा कर. आतां परीत आलेले पुजारी एकाहून एक लबाड निघाले. मी धर्मकर्त्याला कितीदां सांगितले. पण त्याने जितक्या पुजान्यांना नेमले ते एकाहून एक वस्ताद निघाले. म्हणून तू स्वतःच धर्म-कर्त्याकडे जा आणि त्याला जाऊन सांग

की मी स्वतः तुझी निवड केली आहे! देवीच्या आज्ञेने तू आला आहेस!"

ते ऐकून धर्मकर्त्याला फार आनंद झाला. तुटले एकदाचा. देवीने स्वतःच याची निवड केली आहे तेव्हा पुजा नीट होईल व देवीच्या मनाला त्रास होणार नाही. आपल्यावरचा भार हलका झाला.

धर्मकर्त्याने त्या पुजान्याला आदरपूर्वक देवळात नेऊन त्याच्या हातांत सर्व किल्ल्या दिल्या. देवीची सर्व वळे व दागिने त्याला दाखविले व पुढीलपै पैसे देऊन सर्व देवळाने त्याच्या स्वाधीन केले.

पण तो पुजारी लबाड होता, नास्तिक होता. त्याला देवाची भीतीच नव्हती म्हणून ना! त्याने देवीने दागिने हळूहळू लांबविले व ते मोडून त्याने नवीन दागिने करून आपल्या बायकोच्या अंगा-वर घातले. देवीच्या पैठण्या त्याची बायको नेसू लागली व देवीच्या नशिवाची फाटकी फडकी येऊ लागली. त्याने पुजा वर्चा सर्व गुंडाळून टाकली. नैवेद्य, देवापुढचे पैसे सर्व उचकळ घरी घेऊन जाऊ लागला. देवीसमोर दिवा गुहां त्यापासून बंद झाला. गांवातला कोणी भक्त येऊन दिवा लावी

Restore

127

तेव्हा दिवा. नाही तर देवीच्या गामाऱ्यांत काळोख.

दिवसासांगून दिवस व महिन्यासांगून महिने गेले. देऊळ जोसाड पडले. लोकांचे जाणे येणे बंद झाले. पण देवी कधी स्वप्नांत आली नाही. तिने त्या पुजाऱ्याविरुद्ध तक्रार केली नाही व त्याला काढून टाकायला आग्रह केला नाही.

गावकरी येत व धर्मकर्त्याला म्हणत—
“काय रे! तू तर देवी स्वप्नांत येऊन पुजाऱ्याविरुद्ध तक्रार करते म्हणून सांगत होतास. एका मागून एक दहा वर्षांना तू नेमलेस आणि काढलेस. आणि हा लबाड मात्र सर्व राडप करीत चालला आहे व तू कांहीच बोलत नाहीस!”

धर्मकर्ता उत्तर देई—“देवीनेच त्याची निवड केली आहे. त्याला जातां मी तरी काय करू ?”

येताळाने येथवर मोठ्ठा सांगून विचारले—
“राजा! ज्या देवीने दहा दहा वेळा धर्म-कर्त्याच्या पाठीस लागून पुजाऱ्यांना काढविले ती या सांस्तिक पुजाऱ्याविरुद्ध एक चकार शब्द देखील का बोलली नाही हे मला नाही कळले. या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीत आहेत. दुष्ट्या दोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर आदळतील.”

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला—“त्यांत आश्चर्य काय? जव्हा पुजाऱ्याने देवीचे दागिने व बळे घेरी कायला तुरवात केल्यावर देवीने त्या मूर्तीत राहण्यापेक्षा दूर निघून जायचे ठरविले असावे.”

राजाचे मौन अशा प्रकारे मंग होताने येताळ प्रेतांतून अदृश्य क्षाला पुन्हा काढला जाऊन लोचकळू लागला.

भुतांनी लावलेले लग्न

कापरीच्या सुलतानाच्या घदरी दोन बजीर बग्न करीत असत. एकाचे नांव होते दाम्भ उल हीन व दुसऱ्याचे तर उल हीन. दोघां-पेक्षा एक खास सुलतानाचरोवर राही, तेव्हा दुसरा राख्याची इतर कामे पाही. दोघे पाळी पाळीने ही कामे करीत असत.

त्या दोघांना एका जागी नोकरी मिळाली होती खरेच सधे, तर दोघांची मैत्रीपण पुर जुनी होती. त्यांनी ल्हानपणापासून विद्याभ्यास एकत्र केला होता. दोघे तामन तास वसून त्यांच्या आयुष्यांतल्या सुख-दुखाच्या गोष्टी करीत. एकदां दोघे आप-स्वा लग्नाविषयी बोलत होते. दोघांनी असे ठरविले की खय करावे. नंतर त्यांनी विचार केला की समजा एकाला सुलगी शास्त्री व दुसऱ्याला सुलगा, तर त्यांचे लग्न करून देऊन मैत्री नात्यांत बघलेल असे कांही तरी करावे.

मुने विचारले—“समज मला सुलगा शास्त्री व सुलगा सुलगी, तर तू सुलगी वेण्या-साठी माझ्या मुलाकडून हुंडा काय घेतील?”
“का? कधीत कधी तीन हजार दीनार व तीन गर्बे घेईन तेव्हां घेईन आपली सुलगी!” दाम्भ श्रद्धे बघेत म्हणाला.

“वा रे वा! जापल्या मुलीचा भाव असा वाढवला आहेत की जव्हेत्याकडले जणुंकांही रत्नच! विवाहाचे नसले म्हणजे व्यापारी काय वाटेस ती किंमत मांगता. अरे तुझ्या मुलीला माझ्या मुलासारखा पति मिळाल तर तिचे तें केवढे भाग्य ठरेल! ही लटपट नाही चालायची माझ्या जवळ!” बर म्हणाला.

तू बजीर शाल्यास म्हणून तुझा सोरा बाहेरला दिसतो आहे. पण मी तुला बजीर करायला सुलतानांना सांगितले म्हणून तू

तुम्ही बघावीरी कोठवर राहते, पाहू या." शप्त म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी मुलतान शप्तबरोबर नीळ नदीच्या काठाने पिरमिडच्या दिशेने फिरायला निघाले. नुरला शप्तवर धोंप कागली नाही. सकाळी उठून त्याने नमाज धार्यना केली. शप्त जे काही म्हणाला ते त्याला मान्यतासह घेतले. त्याने कायरो नगर सोडण्याचे मनाची ठाविले.

दुसऱ्या दिवशी पहाटे नुर उठला व आपल्या नोकरीला म्हणाला—"मी तय्येत बरी नाही म्हणून बाहेर जात आहे. वार दिवसांनी परत येईन. कोणी बरोबर येण्याची गरज नाही. मात्र एक धागले खेचर सोगीर घेऊन घातून तयार ठेवा. मी त्यावर असून जाणार आहे." त्याने एका दिवशीच एक हजार दीनार घेतले व प्रवासाला निघाला. त्याने पुष्कळ दिवस प्रवास केला. कित्येक लहानमोठ्या गावी सुकाम करीत तो बसण्याला पोचला. तेथे तो एका घने-झालेत उतरला. पण तो बसण्याला येऊन पोचल्याचे त्याला देखील कळले नाही. कारण तो राज्याच्या कामाने येई तेव्हा नोकर चाकर बरोबर असत. पण आता त्याला तोड लापरीत थांबे लागले होते.

तो ज्या भागाकडे उतरला होता ती भव्यता बसण्याच्या सुकतावाची होती व दीक सुकतावाच्या महालासमोर होती. सुकतावाचे दुरून खेचर पाहिले व त्याची जात व कांती बघते पाहून विचारपूस करावयास सांगितले की भव्यताकडे कोण उतरला आहे. कारण त्या जातीच्या खेचरावर बसून सामान्य प्रमुख येणे शक्य नव्हते त्या खेचराचा मालक कोणी तरी सुलतान नाही तर बजीर तरी असला पाहिजे.

चवथ्या दिवशी बसण्याच्या बरिष्ठ बजिराला कळले की नुर कायरोचा बजीर आहे व मगाचा प्रवास करावयास निघाला आहे. तो स्वतः नुरला भेटायला आला. त्याने त्याचे रूप व तरुण वय पाहून त्याला विचारले—"सुला, तुम्ही वय तर अगदी लहान दिसते. या वर्गात जगाची सत्तर कष्टाची इच्छा तुम्हा सर्वात उत्तम व्हावी याचे मला आश्चर्य वाटते. बल, आपल्या घरी, मला सुखा नाही. आहे ती एकलकी एक सुखाची. निःस्वाधी तू लढावा तयार झालाय तर मी सुलतानाकडे जाऊन सांगित की तू मला दूरचा तातेवाईक आहेस आणि माझ्या सुखीला मागणी घालण्यासाठी आला

आहेस. माझ्यानंतर सुलतान तुलाच बजीर नेमवील."

नुरने काही वेळ विचार केन्नावर म्हादाम्या बजिराने केलेली सूचना मान्य केली.

म्हातान्याने बसण्याच्या सर्व श्रीमंत व्यापाऱ्यांना व मानकऱ्यांना आपल्या घरी मेजवानी दिली व नुरची ओळख करून देत म्हणाला—"हा माझा दूरचा तातेवाईक आहे व याच्याशी माझा सुलीचे लग्न ठरले आहे."

पुढे बजिराच्या सुलीशी नुरचे लग्न झाले.

बजीर झालास. नाही तर पडला असतास कोठतरी पोन्नाची मालिका करीत. तुम्हा मुलाने आपल्या वजनाचे सोने दिले तरी मझी सुलीची एही सून म्हणून एही घरी येणार नाही ?" शप्त रागाने म्हणाला.

म्हने सुरू झालेले बोलणे एकाएकी एकेरीवर आले. "प्राण गेला तरी तुम्हा सुलीची मी आपल्या मुलाचे लग्न होऊ देणार नाही." नुर म्हणाला.

"ठीक आहे, पाहतां उद्या सकाळी मी सुलतानाबरोबर पिरमिडच्या बाजूला फिरायला जाणार आहे. परत आल्यावर

तिकडे कायरोला राज्य, जे मांडण झाले-
होते ते दुसऱ्या दिवशी क्वाडल्यावर वार
नियमन गेला. तो मुलतानाजगल काही
एक बोलाय नाही.

घरी परत आल्यावर त्याने नूरच्या घरी
निरोप पाठविला तेव्हा त्याला फळले की
नूर धाटे उठून कोठे तरी निघून गेला
आहे. आपल्या मूर्खपणाबुळे आपल्या जिदलाने
मित्राचा विना कारण फिरी वाच झाला
आचा विचार करून त्याला वाईट वाटले.
त्याने राहून नूरचा शोध काढण्यासाठी
दूत पाठविले. पण नूर कोठे गेला आहे

हे कोणाला कळले नाही. शक्यता आपल्या
मुखावडल वार वार पश्चात्ताप वाटला.

काही काळाने शम्सने कायरोच्या एका
श्रीमंत व्यापाऱ्याच्या मुलीशी लग्न झाले.
पण त्याला किंवा नूरला दोघांना कल्पना
नव्हती की दोघांची लग्ने एकाच दिवशी
झाली. कालांतराने नूरला पुण्या आणि
जन्मला मुकामी शाली. दोघे आपापल्या घरी
हसहसले.

नूरचा मुलवा मुणी व स्वप्नाने निघाला.
त्याचे नांव हसन होते. त्याचा नामकरण
संस्कार भाटमाटाने झाला. दुसऱ्या दिवशी

दुसऱ्याच्या मुलवानाने नूरला त्याच्या
पाहून पुस्ताना खूप शाला. इतक्या लहान
वासऱ्याच्या काशी कशी येथले. नूरचे
तुघर्ये व मानभरातच वाढत गेला. हसन
चार वर्षांचा वसेल तेव्हा नूरचा मामरा
दारल. नूरने हसनच्या शिक्षणाचा भार
एका हुद्द बोलीवर ठाकला.

हसन हुपार निघाला. पंधरा वर्षांचा
वसतानाच त्याने सर्व विद्याभ्यास पुरा केला.
तो परत तो घराबहेर कधी पडला नव्हता.
शिक्षण संपल्यावर नूर आपल्या लाडक्या
मुलाला वरोवर घेऊन मुलतानाचा आशीर्वाद
गेला. हसनचे रूप व बुद्धिमत्ता निराश झाला. आता या आजारातून उठणे

क्षय नाही असा विचार करून मूर्खने आपला मुखाचा बोलवून आपल्या मित्राची गोष्ट सांगितली व त्याच्या मुलीशी तुझे लग्न करून घ्यावे असे तो म्हणतो हे देखील सांगितले. मग एक कागद हसनला देत तो म्हणाला—
“बाळा! ही चिट्ठी नीट जपून ठेव. समज तुझ्या लक्षात पाठ फिरविली तर तुझ्या बाबतिले शहर कायरी येथे जा. तेथे कायरी जम घालून मेट व त्याला माझी अठरावण करून दे. तेथे तुला कोणत्याही गोष्टीची उणीव लागणार नाही. तुला मी राहता येईल. हा कागद संभाळून ठेव.”

हसनने तो कागद आपल्या रांगोळ्यात नीट जपून गुपसुग ठेवून दिला. पुढे काही दिवसांनी मुर परलोको गेला. मुल्तान व इतर वसिरांनी येऊन हसनला धोर दिले. म्हणाले—“आज रात कोणी कायदा राहिला आहे का! अन्नाचा हुकूम आला की प्रत्येकाला जावे लागते.” हसन दोन महिने शरणावाहेर पडला नाही. बाप वारल्याचे त्याला अत्यंत दुःख झाले. मुल्तानाला मेटाकला देखील गेली नाही.

मुल्तानाची मेहरवानी आणि राग बदलल्या किती वेळ लागतो. हसन कित्येक दिवस आला नाही याचा मुल्तानाला मनस्वी राग आला. बाप वारल्यामुळे तो दुःखी आहे हे देखील मुल्ताना विमळून गेला. त्याला खरे कायदा असावा असा विचार करून मुल्तानाने हसनला नोकरीकरून काढून टाकले व त्याच्या आगेवर तुम्हाला वजीर नेमले. पण एवढ्याने देखील मुल्तानाच्या मनाचे समाधान झाले नाही. त्याने हसनचे घर त्याचा जमीन जुमला, सर्व सरकारजवा करून रकबा कैद करून समोर हजर करण्यास हुकूम सोडला.

परंतु मुल्तानाच्या मर्यादांत काय करणाऱ्या एका मुलासो येऊन येथेच हसनला

सादर केले. “एक लग्नर देखील येथे राहावात तर मुल्ताना आपुघनर बंदीवास मोखावा करित!” तो म्हणाला.

हसन तीन वेळ पालटून घराबाहेर पडला. लोक आपसांत बोलत होते—
“मुल्तानाचा लग्नर तरी काय करी आहे! त्या चित्तावर कवडा कट्टर केला आहे मुल्तानांनी!” मुर लोकांचे बोलणे ऐकत कबरस्तानाकडे निघावा व बापाच्या कबरी जवळ येऊन उभा राहिला. तेथे बसून तो कराव केत राहला. ती रात्र त्या कबरीजवळच बाळ्यापवाची जसे राने मनाशी ठरविले. तो तेथे बसला असता बसत्याचा एक व्यापारी कबरस्तानात आला. हसनला तेथे रात बसलेला काढून त्याला आशय वाटले. मुल्तानाच्या सर्वांत हुकुमाची त्याला माहिती नव्हती. म्हणून त्याने विचारले—“बाप वारल्यानंतर आपली काही विशेष झाले आहे का?”

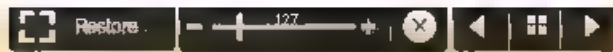
“काही नाही! मी हुपारी जरा झोपलो होतो. अन्नाजल स्वप्नां येऊन रागावले. दोन महिने झाले कधी येऊन कबरीवरचा फेर पापोडा साडवला का? त्यांनी मला विचारले. मी उठून इकडे निघून आलो.” हसन म्हणाला.

तो म्हणाला “हे पहा, तुमच्याशी व्यापाराच्या वाचतात काही बोलावे म्हणून मी म्हणत होतो. तुमच्या बडिलांशी माझ्या व्यापाराचा संबंध होता. त्यांची जहाजे माल घेऊन परत येत आहेत. चार पांच दिवसांनी वेदरांत लागतील. एका जहाजातील पुरा माल मी प्याबला तयार आहे आणि अगाऊ एक हजार दीनार पण बायला तयार आहे.”

हसनला काहीच माहिती नव्हते. तो बोळ्यावर तरी काय! कबूल झाला. त्याने त्या व्यापार्याकडून एक हजार दीनार घेतले

‘किती सुंदर आहे!’ म्हणून हाय उठाल
उद्या एका कुवड्याशी तिचे लग्न झाले
“काय बोललो आहेस तू? कोण म्हणू
आणि ती मुकली कोण?” तिच्या वर्णातून
विचारले

कायरो नगरी हम्मची मुलगा होती
हसन आहे ना? काय पण सुरेख मुलगा
आहे! तिचे लग्न एका कुवड्याशी झाले
आहे. आपापले नशीब,” भूत म्हणाले

“कायराची गोष्ट तू नवणत आलास
हा पहा मुलगा किती सुंदर आहे. जाल
चंद्रासारखा!” पिशाचीण म्हणाली

दोघांनी झोपलेल्या हसनला पाहिले
भूत म्हणाले “सराखरच या जाहलत काय
मुलगा मी पाहिला नाही.” थोड्या वेळात
ते भूत म्हणाले “आच्याशी जन्मल्या
मुलीचे लग्न लावून दिले तर!”

“ठीक आहे, बरे याला घेऊन जायला
पाठीवर कायरोला!” पिशाचीण म्हणाले
भुताने हसनला पाठीवर घेऊन घेतला
मुले कायरोला बिघाली.

मितल हसन लग्नाला गेल्याने
कायरोच्या मुलानाही स्वतः तिला मारून
घातली.

तु त्याला एक रक्का लिहून दिला की जे
जहाज सयात आधी बंदरात लागेल त्यावरचा
माल त्या व्यापाऱ्याला मिळेल.

संध्याकाळ झाली, चंद्रोदय झाला. हसन
तेथेच कनरीवर झोपला. थोड्या वेळाने एक
पिशाचीण सर्वे करारी पटात हसन झांपला
होता तेथे आली. हसनच्या तोंडावर स्वच्छ
चादर पडले होते ती म्हणाली-“किती
सुंदर आहे हा चंद्र देखील आच्यासमोर
फिळा पडेल.” ती थोडी पुढे गेली तेथे
निला एक भूत भेटले, ती भुताला म्हणाली
“किती सुंदर आहे! किती सुंदर आहे!”
घातली.

१ गार्ग्ये ऋषिः सर्वं गच्छेत् । सौमित्रे त्वया
परिष्मृतं गच्छेत् । वारकः प्राणा विनष्टाः केहो

अद्वैत वेद का अर्थ है त्पानें भीमूला दोन
आगे व एक नपुं। संस्कृत और अरब

गांवानून तेल विकत घेऊन सायली सांगिले.

मीम् त्या प्रमाणे गांवात बाजारानून तेल घेऊन सायली गेला

दुकानदाराने तपेलीत तेल घातले व म्हणाला "थोडे तेल उरले आहे. बाकी किंवा तुमरे माडे असेल तर हे. त्यान घालून देता

मीम्ने तपेली जवळ घेऊन पाहिली. थोडी रिकामी दिसली. म्हणाला "तपेलीत थोडी जागा अजून आहे ना ? बाकी उरलेले रवाना, थोड्याशा तेलाकरिता दुसरी वाटली कोठे मिळणार ?" त्याने तपेलीतले तेल थोडे ग्वाली खोदले व तपेलीतून उरलेले तेल घालायला सांगितले

दुकानदाराने मूर्ख वली दिसते आहे असा विचार करून तेल घेतले मीम् परत निवाला.

वाटून त्याने तपेली दोन तीनदा गर्भकत फिरवून पाहिली. तेल सांडत नाही हे पाहून निघाला

त्याला आश्चर्य वाटले. सग इतक तेल घेतून पाहून लागला तर तेल सांडून गेले. नसला थोडे उरले ते घेऊन आला. बाजाराने त्याला विचारले "कायरे ! दोन तपेलीत तेल पडले का ?"

"तसे नव्हे हो ! मी दोन तीनदा तपेली फिरवून पाहिली व तेल सांडत नाही हे पाहून मला संमत वाटली. सग तेल घेऊन थरून पाहिले, तेल साडते का न ?" असा सवाल त्याने तपेली उलटा उलटी त्या बरोबर तळाका जे तेल उरले होते त दग्याक सांडून गेले

बाळकण्याने "कर्म माझे !" असा सवाल मीम्ला निरोध दिला "केव्हास जाणकार म. पूरे त्याने वर्मनावर मादलेत तेल घेऊन तेच थोडे सोडले.

मीम् आनंदाने उक्ता मारीत घरा निघाला

शिव साक्षी

जेव्हा वरुणच पण गंगा खेड तवाचा पव सम झी रहात असे. जोरी ही त्याची मैत्रिण रूनि म्हणजे बंधा होता.

खेडच्या एक बहीण होती. तिला एक मुलगा होता. त्याचे नांव शिवू. त्याला 'चचा' आईने मामाच्या घरी पाठविले. पण मामाचहून त्या घेवात जांगले शिक्षण घ्यायला हवे होते.

शिवू आपल्या घेवात स्वतःच कमी नव्हता. मामाच्या घरी गेल्यावर चौर खेडत तो प्रदीप झाला. मामाच्याहून कांकाभर जाणून त्याचा मामा त्याला नेहमी बरोबर घेऊन तसे मामा नांव काढील असे होते याने.

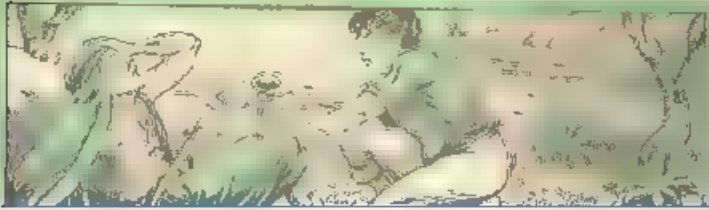
पणदां म्हणू शिवूला बरोबर घेऊन पणदां गांवा चारी करायला गेला. ते गांवात शिवूला तळा चांगला काळोस पडला होता.

त्या सांस्कृतिक प्रामाण्य हेतूने त्याच्या घराच चोरी करायचे खेडने ठरविले. पाटलाच्या मुलवाला कधी नव्हते. दोप

नवरा-बायको देव-धर्म व प्रते अनुष्ठान करीत त्यातच त्याचा युव दिवस जाई. पाटला उजिरा रात्री घरी परत येत असे म्हणून खेडने तो परत येण्यापूर्वीच सर्व काम उरकून घ्यायचे ठरविले. तो व शिवू पाटलाच्या घरात शिरले.

"मामा, मला भूक लागली आहे. मी अंत काही खायला आहे का, पडिस्थान पाहून येतो." असे सांगून शिवू सैनाकषणत शिरला

"मी तर माडीवर जातो. वर जे काही मिळेल ते खाई घेऊन येतो. माझे काम झाल्यावर मी बाहेर आल्याच्या दारामागीर तुम्ही येऊन वाट पाहीन. तू लवकर खालास

तर माझी वाट पहा. जाटप.' जसे सांगून खेडू माडीवर गेला.

होणे परमाच्या भितीवरून उडी मारून जांव झिरले. बाहेरचा दरवाजा आंनून बंद होता. तो स्थानी उपडला नाही कोणी थाले तर कसेल. असा विचार करून त्यांनी आंनून दरवाजा बंदच रगड दिला.

शिवू संपाववरांत अगदी भांडाराच्या पावसांनी झिरला. पाटलाची बायको दवण्याची वाट पहात भिंतीवर लाड्यां शाली ती छान झांपी गेली. संपाववरांतच एका बाजूला देव घर होते. पाटील शेकताचा भक्त होता.

सर्व पदार्थ देवपराजवळ आणून देऊन होते छान वास सुटला होता. गिऱ्याय तोंडाव्य पाणी सुटले.

त्या दिवशी सोमवार होता. स्वरावाकत दिवसभर उपास करीत असत रात्र वेळाने ही लूप तयारी करून नवऱ्याची रात्र पहात जावचारी झांपी गेली होती थोडा काळ काळ्यातें होछा लायला. नाहीतर वाट पहात ती रात्रभर जागे.

शिवूने प्रथम भिंतीवर हात पुऱ्या फस्त केल्या. मूक लागली गाली व पाटलीण बाईने पंचपक्वान्ने जेवण रात्र करून ठेवल्यावर त्याचा समोचित पन न करणे त्याक नरे वाटले हा वाने पाटलीण बाईचे मनामल्या मनांत असाच भानले व देवाला नमस्कार केला.

शिवूचा अंतर्गता शांत झाला, जनां उचळून नेण्यासारखे काय राह द होता. पण तेवढ्यांत दरराज्याक बायलेकून तो दचकला. परमांनून बाहेर उडी मारून जायला भिन ठंब होती. रात्रभर सरळ दरवाजांनीच बाहेर जाण्या दारवाजा मनात राह नव्हता तो कांही वेळ गमनग व्हान उभा राहिला व नंतर माळ्यावर जाऊन बसला.

पाटलाची कोर कोरातें दरवाजा ठोठवला. पाटला झांपली होती म्हणून नुसती रात्र नवऱ्या बायलेकून उठली नाही. पण उठल्या ठोठावल्यावर घाबळून उठली व कांही वाटून दरवाजा बंदला.

रात्रभर कडकडून भूक लागली होती. पाटलीन सरळ संपाववरांत आला. पण नेथ बायकोला नुसली उडी पाहून त्याला आश्चर्य झाले. म्हणाला “वाट ना! जशीर ना”

म हातपां वेळ वाट पहात हातें. खीर पुरी कळज ठेवली होती देवासमोर. पण भातां पाहिले तर पुरी-खीर कांही नाही काय झाले कोणता ठाऊक?” बायको म्हणाली

परील मुकेने तापला होता त्याला बायकोने ते शरळ बोलणे चतुराई असेल असे सांगले. म्हणाला-“काय होणार? भूक लागली असले आणि स्वतःच खाऊन टाकले भसताक! आणखी कोण येऊन खाणार?”

जेवून इतक्या प्रेमाने संपाव केला होता व नवऱ्याने ते बोलणे ऐकून तिला मनमची राग लागला म्हणाली “बाई बाई काय हे बायला मायकाचे जेवण झाळ्याशिवाय मी

कधी जवळाला हात तरी स्वबला जाहे का? मी खावे वी आणखी कोणी थाला तो शक्कर शिव साक्षी!”

“या सर्व यप्पा माझ्याजवळ नाही बाळणार. मी नाही स्वतःच तर कोण आला म खायला येथे!” पाटील कांठी येऊन पत्नीला मारायला पांचला.

शिवू हे सर्व माळ्यावर असून पहात होता. त्याका पाटलाचा राग आला तो माळ्याजवळ एवढून उडी मारून खाली आला अगि म्हणाला “पाटील साहेब! पाटलीण बाईंनी शिव साक्षी खरे सांगितले

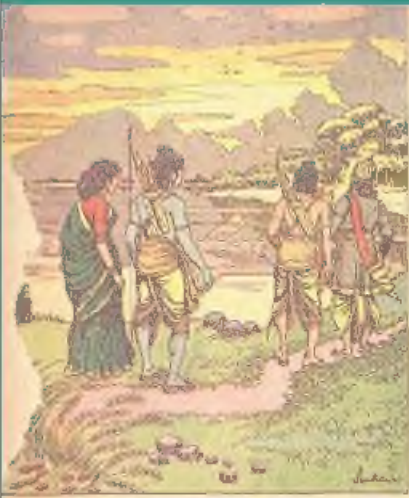

“महाराज, राज्याचे संत्री म्हणाले.
“महाराज, राज्याने नवकर परत येईल असे
वाटेल असेल तर आगच्या पते महाराजांना
निरोप पाठवला जाऊन पुढे जाऊ नये.”

दशरथ राजा जगा होता तेथेच बसला. सर्व मंत्री पण बसले. रथ उघडीलाह होईपरच सर्व तेथेच बसून राहिले.

राम वनवामाला निघून गेल्यानंतर अयोध्या नगरी ओसाड पडल्यासारखी झाली. सर्व नगरावर जणु कधी प्रेतकळा दिसू लागली.

दशरथ काही अंतर रामाच्या मागे नाल्ल गेला व हताश होऊन परतला. राजवाड्याच्या दरवाजातच तो बसून राहिला. कौशल्य व कैकेयीने त्याला हात देऊन उभे करण्याचा प्रयत्न केला. दशरथ कैकेयीला म्हणाला—

“माझ्या अंधाला तू स्पष्टी देखील करून नकोस. नानपासून तू माझ्याशी बोलू नकोस व आपले तोंड दाखवू नकोस. तुझा माझा संबंध बायलचा तुटला. बोकड्यासमोरून चाकरी हो. तुझ्या तुलाच माझे कादू केले तरी मी त्याने केलेल्या मित्रदानाला हात देतील कारणार नाही.” असे तांगूल दशरथ मौशल्येच्या महात्म्यंत निघून गेला.

सूर्यस्ताच्या सुमारास रामाचा रथ तमसा नदीच्या काठी येऊन पोचला. अयोध्येचे नागरिक स्वामासोमान तैघपर्वत येऊन पोचले. रामाने त्यांना अनेक प्रकारे समजावून सांगितले. पण त्यांनी रामाचेच रानांत राहण्याचा इश्र सोडला नाही. ते म्हणाले— “जेथे राम तेथे अयोध्या !”

सुमंत्राने स्थाने धोडे सोडले व त्यांना पायी दाखविले. तथापि ते धोडे परत नव्हते की पाणी पीत नव्हते. जनावरांच्या पनाचीच ही स्थिति काही होवी तर रामाने आसन्न व नागरिक यांच्या मनाची काय स्थिति शाळी असेल हे सांगायलाच नको.

लक्ष्मण व सुमंत्र दोघांनी मिळून सीता-रामांसाठी पात्रांचा विधाना तयार केला.

चोथे शोपल्यावर सुमंत्र व लक्ष्मण एका बाजूला बसून रात्रभर बौकल बसले.

रामाचेरचेर जे नागरिक आले होते ते दमून मारून गेल्यामुळे नदी काठी शोपी गेले. व्हाटे रामाने उठून सुतंवाला बोळाविले आणि म्हणाला— “जेव्हा उठण्याच्या नाभी रथ दूर येवन बघ. नाहीतर हे सर्व रानांत येतील. त्यांच्या हाकलपेक्षा फल पाहण्यावर नाहीत !”

सुमंत्र रथ तैयार करून आला. राम रथांत बसल्यावर त्याला म्हणाला— “बाबा रे ! रथ पावोळ्यावरून हांक. म्हणजे रथ कोठे गेला हे कळणार नाही. नाही तर कोण फोडोपाड येतील !”

रामाने सांगितल्या प्रमाणे सुमंत्राने केले. रथ कोठे गेला हे फळणें बघप नव्हते.

उत्तरादकावर लोकाना कळले की राम त्यांना सोडून निघून गेला. बापक्या मायाची निंदा करीत ते अयोध्येला परतले.

उत्तरादकाच्या सुमारास रथ पुष्कळ दूर

निघून गेला. कोशल राज्याच्या दक्षिणे-कडील प्रदेश पर कस्त गंगा नदीच्या काठावर येऊन पोचला. श्रृंगनेरपुराणविक मानून व सुमंत्राने रहा. आज माझे केवढे एका वटाच्या झाडाजवळ सुमंत्राने रथ भाग्य की तू माझा पाहूणा म्हणून आलास !”

बांबवला. धोडे सोडले. त्यांचे दाणापाणी उरकून राम, लक्ष्मण व सीता वटाच्या झाडाखाली बसले होते तेथे आला.

इतक्यांत रामाचा सत्ता व गंगे वटाच्या रामाचा निषादराचा गुह राम बापक्याचे कळल्यावर त्याला फेटण्यासाठी आला. त्याला येत असलेला पाहून राम आनंदाने त्याला मेथयला सांगीत गेला.

गुह रामाला मदगद् कंठाने म्हणाला— “रामा, माझ्या वा गरीर वगळाय अयोध्येचा पात्रा व सुमंत्राने रहा. आज माझे केवढे एका वटाच्या झाडाजवळ सुमंत्राने रथ भाग्य की तू माझा पाहूणा म्हणून आलास !”

नंतर गुहानें रामलक्ष्मण व सीतेसाठी संपाद करायला सांगितलें. गुह रागाला म्हणाला—“रामा, तूं तेथेच रहा. माझ्या या राज्यार्थें तूं रक्षण कर. हे तुमचें राज्य आहे व माझी प्रजा ही आजपासून तुझी आहे.”

राम गुहाला शाह आळिगन करून म्हणाला—“सद्गुण मित्रा! तूं मला भेटण्यासाठी पोर्षी बाळत आलास. आहून आस्त मला काय हवें. आपलें हें राज्य तूंच संभाळ. मला सचकळ वखें धारण करून वगवास करावयाचा आहे.

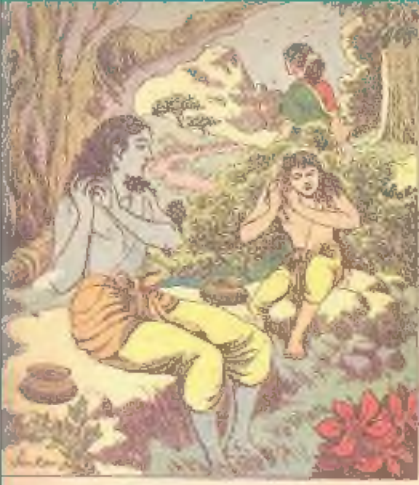
राजा लक्ष्मण व निपाद राजा गुह दोघांनीं मिळून सीता राजाची शीव कोठळी पाने अथरून संपार केळी व दोघे एक बाजूला जाऊन बोलत बसले. कांही वेळानें गुह म्हणाला—“बाळा लक्ष्मणा, तूं धुळा आतां झोपलास तरी चालेल. मी रामवर पाहारा देतो, आम्हांला राजवर जगभरची संवय आहे.” पण लक्ष्मण म्हणाला—“मी नत म्हणून सीता रामांच्या रक्षणाची जबाबदारी स्वतःवर घेतली आहे. तेन्नां मी सोपनार नाहीं.” म्हणून गुह लक्ष्मणाच्या सोबतीला रात भर त्याच्याशी बोलत बसला. अयोध्येक ते कांही घडलें तें ऐकून गुहाला फार वाईट वाटलें.

सकाळीं पक्षांचा कलख ऐकून सीता व राम जागे झाले. रामानें लक्ष्मणाला बोलाविलें आणि म्हणाला—“बळा, मीं पार लखवत गेलें पाहिजे.” लक्ष्मण निपाद राजा गुह व सारथी सुमंत्र दोघांचा बोलावून येऊन आला. राम गुहाला म्हणाला—“सद्गुण मित्रा! तेंगा पार करून जावयाचें आहे.” गुहानें आपल्या साथी मित्रांना बोलावून नाचा तयार करविला सांगितलें.

रामानें सुमंत्राला बोलावून म्हटलें—“तुम्ही मला बहिर्लासारखे जाहां. तुम्हाला अयोध्येला

परत जायला हांगांतांग मला मार वाईट वाटते. पण तुम्ही गेल्या नाहीत तर बावांता कामची लासनेच काळजी वाटेन. त्याचा आत्मचा सर्वांचा साष्टांग प्रणाम सांगून आत्म्या पतीने सांगा की आम्हाला रानांत कसला देखील जंगल नाही. आम्ही सर्व सुखाल आहो. वचदा बरे पुरी होताच आम्ही त्यांच्या दर्शनास भवित येऊ. भरतला आजोलाहून बोलवून ज्या व त्याचा राज्याभिषेक करून डाका. कारण श्रेण्या राजा नसेल तर प्रजेला द्वार बंद सोलावे लागतील."

सुमित्र म्हणाला—"हा रिश्ता रथ परत जाणतांना पाहून मला राजा व पत्नी पाहतील व मला नावे ठेवून वीर फिरवून बघतील. त्यांना मी काय उत्तर देऊ? सारखी रणांगणाला रथ रिकामा येऊन आला तर त्याचा मान राहिल का? कौशल्या मातेला मी कोणत्या तोंडातून जाऊन सांगू की मी रामाला सुखरूप रानांत पोचवून आला! त्यापेक्षा रामा, मला आपल्याबरोबर येऊन बघ. मी शिखर पक्षरूप घेऊन येत जाईन व तुला देत जाईन."

"सुमित्रा! तू परत गेल्या नाहीस तर मी रानांत गेलो आहे की नाही हे कैकेयी मातेला तरी कसे कळणार! बावांनी दिलेले वचन पुरे झाले की नाही याची खात्री मकी का परतून आऊन!" राम म्हणाला.

शेवटी सुमित्राला परत जावे लागले. तो गेल्यावर रामाच्या सांगण्यावरून गुप्त वडाचा बोकल ठेऊन आला. रामाला वैरमर्मा मारला कैसांत तोचीक कावून जडा बांधून घेतल्या.

नंतर रामलक्ष्मण व सीता नावेत वसली. रामाने गुहाराजाचा निरोप घेतला व नाव

सोडण्यास सांगितले. नाव चाड लागली. सीतेने नावेत वसूनच गंगेला नमस्कार केला व म्हणाली—"गंगे भागीरथी! मी वचदा बरे रानांत राहून परत येईन तेव्हा तुम्हा गांवात श्राद्धांना एक लक्ष गाई व जनावरा दान करीन. तुम्हा तिरावर जी जी देवले वाहेत त्यांचे दर्शन करून दान धर्म करीन. आम्हांला सुखरूप परत येण्यास आशीर्वाद दे."

नाव दुसऱ्या तिरावर पोचली. रामाने, लक्ष्मण व सीते सह बस देशांत पाऊल टाकले. तिथे पायी चाड लागली. पुढे लक्ष्मण होता, त्याच्या मागे सीता व शेवटी राम चालत होता.

गंगे पलीकडे ज्या राहून सुमित्र ज्या राहून तिथेकडे पहात होता. त्याच्या डोक्यातून वधप्रवाह चाड होता. तिथे दृष्टी बाड होईपर्यंत तो एक लावून पहात होता.

रामलक्ष्मण शिखर करीत पुढे जात होते. त्या रात्री ते एका झडालाही उतरले. मन-वासांतली ती दहिकी राज होती. कारण बरोबर सुमित्र देखील नव्हता. दोघांनी मिळून सीतेचे रक्षण करावयाचे होते. राम व लक्ष्मण दोघांच्या मनात निरमिराख्या विचा-

रांनी काढून मानविला. बावा किती दुःखी असतील! आणि कैकेयी माता! मुलाला राजा करण्याच्या प्रयत्नांत पतीचा घात करायला तयार झाली. धर्म, अर्थ व काम यांपैकी काम हाच सर्वांत सामर्थ्यासाठी आहे असे म्हटले पाहिजे. बाहीतर बाप स्वतःच्या मुलाला कधी रानांत पाडील का! भरताला तरी त्याच्या सुख आणेल का! कैकेयी मातेच्या हट्टामुळे राज्यावर केवढे हे संकट! तिच्यामुळे पिता-पुत्रांची माता-पुत्रांची ही त्रासट सारली. हे अयोध्येचे राज्यच काय सारे अंग स्वतःच्या पराक्रमाने जिंकले शक्य

आहे. वडिलांच्या इच्छेकरितां सिंहासनाला लाथ मारली.

रामाला शोष आली नाही. त्याच्या डोक्यांतून सारखा अश्रुप्रवाह चालू होता. लक्ष्मणाने ते पाहिले व त्याचे सांत्वन केले. तेव्हां रामाच्या मनाला धीर आला. वनवास करण्याचे त्याने स्वतः कबूल केले ही गोष्ट त्याला आठवली.

सकाळी तिघांनी गंगेवर स्नान केले व गंगा, यमुना व सरस्वती या तीन नद्यांच्या पवित्र संगमावर येऊन पोचले. जवळच भरद्वाज मुनींचा आश्रम होता. ते आश्रमांत पोचले तोपर्यंत काळोख पडू लागला होता. रामाने थोडक्यांत वनवास करण्याचे कारण सांगून विनंति केली की, कोणाला त्रास होणार नाही व ऋषी मुनींची सेवा होऊ शकेल असे रानांत राहण्यास सोयिस्कर स्थान सांगावे.

“तुला तुझ्या वडिलांनी निष्कारण रानांत पाठविले, हे मला पूर्वीच कळले आहे. पण त्यामुळे अनायास तुझे दर्शन घडले. या आश्रमांतच तू एक पर्णकुटी करून चौदा वर्षे राहिलास तर मला आनंदच होईल.”

राम म्हणाला—“मुनिवर! आम्ही आपल्या आश्रमांत आहोत हे कळले तर सारी अयोध्या नगरी येथे येईल. म्हणून दूर कोठे तरी रहायला स्थान सांगावे. सीता मुद्दां बरोबर आली आहे. ती जनक राजाची लाडकी कन्या आहे. तिचे मनलागेल असे रमणीय स्थान सांगावे.”

भरद्वाज म्हणाले—“रामा, येथे राहणे तुला पसंत नसेल तर येथून दहा कोसावर चित्रकूट नांवाचा एक सुंदर पर्वत आहे. तेथे जाऊन तू रहा. त्या पर्वतावर सहस्रावधि वर्षांपासून मुनींचा वास होत राहिला आहे. तेथे आश्रम करून तू राहावे.”

